

פרשת הדרשן הורביץ ברקלינגהאוזן

קטע מהחיים הציוניים בקהילות הגרמניות

בליל 21 בפברואר 1931 הופץ בקרב יהודי רקלינגהאוזן כרוז שנשא את השם "מכתב גלוי לאדון הורביץ, רקלינגהאוזן, ולהנהלת קהילת רקלינגהאוזן". בכרוז זה נכללו האשמות חריפות ביותר נגד דרשן (Prediger) הקהילה. בין היתר הואשם, כי בעבר, כהיחוס מעורב בעסקים, ביצע מעשי תרמית ומעילות כפרנקפורט ובעיירה ליפשטאט, עד כי נאלץ להימלט לבסוף לאנגליה; כי הוא נחשד בגניבת תשמישי קדושה מכסף בליפשטאט, וכי גם ברקלינגהאוזן עצמה הוא מבצע מעשים שאינם הולמים את המוסר – בניגוד לתפקידו, בו הוא מטיף לאחרים בענייני מוסר.

המאורעות שהובילו להפצתו של כרוז זה, הגשת תביעת הדיבה נגד מפיציו, והפרשה שאירעה בעקבות זאת, מאפשרים מבט על התנאים בהם פעלו הציונים בקהילות גרמניה הבינוניות והקטנות, ועל דרכי מאבקם בתנאים אלה. המחקר העוסק בציונות גרמניה נטה עד כה להתמקד בפעילות ההגותית והאידיאולוגית של הפעילים הציונים, ותגובותיהם הרעיוניות כלפי אירועים ונושאים שונים, או בפעילות המרכז – ההנהגה הציונית הארצית. מחקרים מעטים בלבד עסקו בציונים שפעלו ברמה האזורית והמקומית ברחבי גרמניה. החוקרים שעסקו בשנים האחרונות בנושא זה¹ שמו לב לצורך של הציונים לכרות בריתות עם גורמים אורתודוקסיים בתוך הקהילות ולשלב את יהודי המזרח ("אוסטיודן"), כדי שיהיה להם סיכוי לגבור על הליברלים, ועמדו על הבעייתיות הכרוכה בנושא זה.² כן עמדו כמה מהם על אופיו החריף של המאבק שהתחולל כתוצאה

1. Jack Wertheimer, "The Duisburg Affair: A Test Case in the Struggle for the 'Conquest of the Communities'", *AJS Review* 6 (1981), pp. 185-206; Ludger Heid, "Das ostjuedische Proletariat in Duisburg 1914-1922", *Duisburger Forschungen* 33 (1985), p. 216f עמ' 81-278; יהודה אילוני, *ציונות בגרמניה מראשיתה עד 1914*, תל-אביב 1991, עמ' 357-409. אילוני עוסק בנושא "מדעיניות הקהילה" מכחינת הפרספקטיבה של המרכז בברלין, וממעט לרדת לרמה המקומית.

2. בריתות כאלה התקיימו כריב גרמניה, אולם בפרובינציית המזרחיית העדיפו במקרים רבים שומרי המצוות להצטרף לליברלים נגד הציונים, מסיבות שלא כאן המקום לעמוד עליהן.

מהאיום שיצרו בריתות אלה על ההגמוניה הליברלית בקהילות. במקדד המאבק עמד מעמדם של ה"אוסטיוודן", שכן בכמה קהילות הפכו מהגרים אלה ללשון מאזניים, שאפשרה לבריתות של הציונים ושמרי המצוות להשיג שליטה בקהילות. עקב כך ניסו הליברלים למנוע מה"אוסטיוודן" השפעה פוליטית, על ידי צמצום זכותם לבחור למוסדות הקהילה. מאמצים אלה כללו גם פניות לשלטונות, עם השגות בדבר זכותם של ה"אוסטיוודן" לקבל זכות בחירה, ואלה עוררו זעם רב בקרב הציונים, שראו את דברי הליברלים כמקבילים לטענות האנטישמיות נגד היהודים.³ מחקרים אלה עוסקים בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה, שבה היה מספר ה"אוסטיוודן" מועט יחסית, ורק בקהילות מעטות הגיעו לעמדת השפעה ממשית.

בתקופת ויימאר עלו מספרם של ה"אוסטיוודן" ומשקלם בקרב יהדות גרמניה, דבר שהחריף את הסכסוכים הכרוכים במעמדם, ובאופן כללי את הסכסוכים בין הציונים ובעלי בריתם ובין הליברלים. עבודה שהוכנה בשנים האחרונות, שניתן להגדירה כ"חלוצית", הודות לבדיקתה המקיפה בנושא הפוליטיקה הקהילתית הציונית בתקופת ויימאר,⁴ עמדה על ההיקף הרחב של הפעילות הציונית בקהילות, והתמיכה לה זכתה (המחבר משער כי ניתן לאמוד את היקף התמיכה במפלגות הפרו-ציוניות בשליש יהדות גרמניה – שיעור גבוה בהרבה ממה שהיה מקובל להניח עד כה⁵), וגם על הקשיים הרבים שעמדו בפני הציונים כמאבקייהם נגד הליברלים. מחבר העבודה עמד על החריפות הרבה של המאבקים במספר מקומות, עד ששני הצדדים הישוו את יריביהם לנאצים – וזאת ערב עליית הנאצים לשלטון.⁶

מאמר זה מביא דוגמא מעשית לעוצמתו של המאבק בין המחנות היריבים בקהילה גרמנית אחת. אין זה בגדר סיפור בעלמא, אלא עדות מוחשית לחיים הציוניים שמחוץ לקהילות הגדולות שכמטרופולין. ברוב הקהילות התמודדו הציונים ותומכיהם פחות עם השאלות הרעיוניות של אותם ימים, ויותר עם האתגרים שהציבה בפניהם המציאות שבמקומותיהם. על חיים אלה צריך להטיל אור. וגם אם הדוגמא שלפנינו היא קיצונית, לא ניתן לומר כי אינה משקפת את המצב הכללי. בקהילות בהן היוו ה"אוסטיוודן" את לשון המאזניים התנהלו מאבקים חריפים וקשים ביותר, ונגקטו צעדים הנראים לנו היום חמורים. צעדים כמו פנייה לשלטונות בהאשמות נגד יושרם של היריבים, והאשמות פומביות בשחיתות, היו מעשים מקובלים ונפוצים, והחשש כי האנטישמים ינצלו לתעמולתם את האשמותיהם של יהודים נגד יהודים אחרים לא השפיע בתנאי המאבק הפנימי. המאבק שהתפתח ברקלינגהאוזן היה מקרה קיצוני, אך הוא משקף את המציאות בתקופתו.

3. על המאבקים במקומות שנים ראה ירטהיימר, לעיל, הערה 1: שמואל מעייז, *הבחירות בקהילות ברלין בשנים 1901-1920*, גבעתי-חיבה תשל"ז, עמ' 9-46.

4. Michael Brenner, *Die jüdische Volkspartei – nationaljüdische Gemeindepolitik in der Weimarer Republik*, Magisterarbeit, Heidelberg, o.d.

5. שם, עמ' 174.

6. ראה למשל שם, עמ' 165-167, 158-162.

א

העיר רקלינגהאוזן נמצאת כלב החלק המערבי, הווסטפאלי, של איזור התעשייה בחבל הרוהר. היא נמצאת באיזור ה-Vest, שעבר פיתוח תעשייתי מהיר ביותר בעת המהפכה התעשייתית בגרמניה.⁷ הקהילה היהודית בה מנתה ב־1925 451 נפשות, שהיו כ־0.5% מ־84,609 תושבי העיר.⁸

הקהילה היהודית ברקלינגהאוזן היתה בתקופה הקיסרית מקורבת לאורתודוקסיה, ולצד גלזנקירכן הסמוכה, היוותה מעוז של האורתודוקסיה הפורשת באיזור המתועש של וסטפאליה. הקהילה השתייכה ל"אגודה להגנת האינטרסים הדתיים של היהדות בפרובינציה וסטפאליה", הגוף הארגוני שליכד את האורתודוקסיה הפורשת בפרובינציה זו, ומ־1903 שימשה מקום מושב של רב האגודה, מה שהפך אותה למרכז הארגוני והרוחני של האורתודוקסיה הווסטפאליית. אומנם, כפי שהעיד יו"ר הקהילה כנס אורתודוקסי, רוב חברי הקהילה לא שמרו מצוות, אך הם החזיקו בעמדה פרו־אורתודוקסית בנושאים הפנימיים של יהדות גרמניה, ולכן העסיקו רב אורתודוקסי והצטרפו לפעילות האורתודוקסיה הפורשת.⁹

בתקופת ויימאר השתנה המצב, והליברלים זכו ברוב בבחירות לקהילה. אולם עדיין נמצא בעיר גרעין רב עוצמה של שומרי מצוות. כן היתה במקום קבוצה ציונית חזקה, שנשענה על שומרי המצוות ועל ה"אוסטיוון" שחיו במקום. המצב הפוליטי בקהילה בתקופה זו היה מתוח ביותר, ועוינות קשה שררה בין הליברלים, ששלטו בנציגות ובהנהלה, תחת השם "מפלגת התרבות והקידמה" (Kultur und Fortschritt), ובין מתנגדיה האורתודוקסים והציונים, שהקימו את "האיחוד הדמוקרטי". האיבה בין הצדדים הוגברה עקב שיטת הבחירות שהיתה נהוגה בקהילה, של הצבעה עבור רשימות מועמדים. שיטה זו הביאה לכך, שהמושבים בנציגות לא התחלקו בין הרשימות באופן יחסי על פי הקולות, אלא המפלגה שזכתה ברוב – אף מצומצם – זכתה בכל המושבים.

לפני הבחירות לנציגות ב־1924 ניסו הליברלים למחוק מספר הבוחרים של הקהילה את כל חברי הקהילה שאינם אזרחי פרוסיה – צעד שפגע בעיקר ביהודי המזרח. צעד זה אושר כתחילה בידי נשיא המחוז (Regierungspräsident) במינסטר, אך הוא ביטל את הסכמתו בעקבות ערעור שהגישו הציונים, ובו הצביעו על הסתירה בין החלטה זו ובין חוק היהודים הפרוסי מ־1847. יהודי המזרח השתתפו בבחירות, שנסתיימו בניצחון ליברלי ברוב של 7 קולות.

לקראת הבחירות הבאות ב־1927 נמחקו מספר הבוחרים עשרות מיהודי המזרח, עקב פיגורים בתשלומי מסים. הבחירות הסתיימו בניצחון ברור של

7. Albert Homberg, *Wirtschaftsgeschichte Westfalens*, Muenster 1968.

8. על חולדות הקהילה ראה: Heinz Reuter, "Die Juden im Vest Recklinghausen", *Vestische Zeitschrift* 77:78, (1978:79), pp. 19–156; Werner Schneider, *Jüdische Heimat im Vest*, Recklinghausen 1983, pp. 75–123.

9. על תופעות מסוג זה בקרב יהדות גרמניה ראה מרדכי ברויאיר, *עדה וזיקנה. אורתודוקסיה יהודית ברויך הגרמני 1818–1971*, ירושלים תשנ"א, עמ' 20–21.

הליברלים, שקיבלו כשני שלישים מהקולות. הציונים הגישו לפני ואחרי הבחירות מחאות כנגד כשרותן, אולם כולן נדחו כרשויות השלטון השונות. לאחר ניצחון הליברלים בבחירות 1927 הנהיגה הנהגת הקהילה תפילה בנוסח ליברלי בבית הכנסת, ובין היתר שינתה את שפת רוב התפילות לגרמנית. בתגובה הוקם ב־19 בנובמבר "איחוד שמרני" (Jüdisch konservative Vereinigung), ותוך זמן קצר הצטרפו אליו כ־75 חברים, ששילמו כמחצית ממסי הקהילה. לאחר שהנהלה דחתה את בקשות האיחוד לבטל את השינויים בתפילה, או, לחילופין, לאפשר גם קיום תפילות בנוסח המסורתי בבית הכנסת, איימו חבריו בפרישה מאורגנת מהקהילה והקמת קהילה נפרדת. בעקבות זאת ביטלה ההנהלה בראשית 1928 את רוב השינויים בתפילה, וכך יכלו גם חברי האיחוד להשתתף בתפילות.

דמות מרכזית בעימותים היווה הדרשן הליברלי איזידור הורביץ, שהגיע לרקלינגהאוזן ב־1926. הוא זכה תוך זמן קצר להשפעה רבה בחוגים הליברליים, ונהנה גם מקשרים טובים עם גורמי השלטון. הוא גם שימש כאחראי על חשבונות הקהילה, ויריביו טענו כי הוא שעמד מאחורי מחיקת הבוחרים המזרח-אירופיים, בטענה שלא שילמו את מיסיהם. כן הואשם, כי הוא מנצל את תפקידו לניזול תעמולה לטובת הליברלים ולהסתה נגד יהודי המזרח. גטען גם, כי הוא מאיים על יהודי המזרח, שאם לא יתמכו בליברלים, ינצל את קשריו עם השלטון וידאג לגירושם; ואף יותר מכך, כי הוא אכן פעל לגירוש יהודים מסוימים. (לפי הטענות היה הורביץ מיווד עם הרפנט של מחלקת הזרים במשטרת רקלינגהאוזן, וניצל את יחסיו אלה כדי לפגוע ביהודים שלא נכנעו לו.¹⁰)

הבחירות ב־1930 התנהלו באווירה עוינת ביותר, ושוב האשימו הציונים את הליברלים במניפולציה ברשימת הבוחרים (מחיקת מתנגדיהם, והכללת חומכים שלהם שלא היו זכאים לבחור), ובאימים על יהודים מזרח-אירופיים שיתמכו בהם. בבחירות, שנערכו ב־23 במרץ, זכו הליברלים ברוב של 4 קולות (71 נגד 67). ימים ספורים לאחר הבחירות הגישו הציונים מחאה נגד תוצאות הבחירות, אשר נדחתה בידי גורמי השלטון. מרכיבי "האיחוד הדמוקרטי" – הציונים ושומרי המצוות – הוסיפו להגיש מחאות נוספות. בניסוח המחאות נעזרו בעורך הדין הציוני הרי אפשטיין מדואיסבורג, אחד ממנהיגי הציונים כחבל הריין.¹¹ אף שנה לאחר הבחירות, במרץ 1931, נפגשה משלחת מטעם "האיחוד השמרני היהודי" עם ה־Regierungspräsident במינסטר, בניסיון לשכנעו לבטל את תוצאות הבחירות. כל הניסיונות נכשלו.¹²

10. ראה להלן, הערה 33.

11. ראה על אודותיו: Ludger Heid, "Harry Epstein – Ein Anwalt der Ostjuden in der Zeit der Weimarer Republik", Walter Grab, Julius H. Schoeps (eds.), *Juden in der Weimarer Republik*, (Jahrbuch des Instituts für Deutsche Geschichte 9), Stuttgart-Bonn 1984, pp. 276–304.

12. החומר על הסכסכים בקהילה, ובכלל זה הפרשה בה יעסוק המאמר, מרוכז בשני תיקים מעובדו של הרי אפשטיין בארכיון הציוני המרכזי: A101/16 (רוב החומר מרוכז בתיק זה, והמסמכים מתוכו יובאו להלן בלא ציון מיוחד) ו־A101/17 (להלן: תיק 17). לא

מתוך המחאות, ומתוך חומר שהיכן מאוחר יותר בתגובה לתביעת הדיבה, ניתן ללמוד על אופי המאבק שהתנהל בבחירות לקהילה. במחאה הראשונה שהגישו הציונים לשלטון נמסרו שמות של 7 מיהודי המזרח, שלדבריהם הוחתמו לפני הבחירות על ידי הורביץ על התחייבות לתמוך בליברלים – והתמו עליה מתוך חשש מפניו.¹⁴ מאוחר יותר נמצאו ביד הציונים עותקים של שתי רשימות של יהודי המזרח, שחתמו על הצהרה שהוכנה בידי הורביץ, ובה נאמר: "הנני מתחייב במלת הכבוד שלי להצביע עבור כלל הרשימה הבאה" (Mit meinem persönlichen Ehrenwort verpflichte ich mich folgende Liste geschlossenen zu wählen), כשהכוונה לרשימת מועמדי המפלגה הליברלית. בשתי הרשימות נכללו 33 שמות חותמים. הציונים טענו, כי הורביץ עצמו עבר בין יהודי המזרח והחתים על ההצהרה. לדבריהם, הבטיח הורביץ לאחד החותמים, סוחר רהיטים, כי אם יחתום, יוזמנו אצלו רהיטים עבור בית הקהילה החדש, עם סיום הקמתו. גם לחותם אחר הובטח, כי הקהילה תרכוש ממנו סחורה. חותם אחר, המקבל תמיכה מכספי הקהילה, חתם על ההצהרה ביוזמתו. חותמים פוטנציאליים אחרים טענו, כי הורביץ השמיע באוזניהם איומים – למשל, כי אם הליברלים לא יזכו בבחירות, יוביל הדבר לגירוש 20 אוסטיוון, או ששורה של אנשים תיכנס לכלא.¹⁴

על רקע זה בא המכתב הגלוי נגד המטיף הורביץ. הכרוז היה חתום בידי "האיחוד השמרני היהודי", והוכן ביוזמת קבוצה מבין חבריו, שהיו ציונים בדעותיהם, ובראשם מזכיר האגודה, המורה זיגפריד פלאוט. פלאוט שימש כמורה בבית הספר היהודי ברקלינגהאוזן – בית ספר שלא השתייך לקהילה, אלא היווה חלק מרשת החינוך העירונית של רקלינגהאוזן.¹⁵ הוא היה אחד הדוברים העיקריים של האורתודוקסים, מראשי הציונים במקום, ואחד מיריביה העיקריים של ההנהלה הליברלית. ההנהלה ניסתה למנוע את מינויו לתפקיד המורה, ואף פנתה לשלטונות בעניין זה, תוך הדגשת דעותי הציוניות.¹⁶ לא ברור מה היתה מטרתו של פרסום הכרוז. אין ספק שהוא נועד לערער את

הצלחתי לאתר חומר נוסף על הפרשה במקומות אחרים, וגם כארכיון העיר רקלינגהאוזן וכארכיון המדינה במינסטר לא שרד כל חומר על הנושא. הגם שניסיתי לכתוב בצורה מאוזנת ככל האפשר, העיכבה שהמאמר נשען על חומר של צד אחד בלבד המעורב בפרשה, עשויה להביא להצגה חריצנית של המאורעות, ועל הקורא לזכור זאת בעת הקריאה.

13. מחאה לנשיא המחוז במינסטר, 27.9.1930.
14. פלאוט לקלי, 7.9.1931; פלאוט לאפשטיין, 19.9.1931; יחומר המצוי בתיק לאחר מסמכים מתאריך 10.9.1931.
15. בתי ספר כאלה חקיימו בתקופת ויימאר בכמה וכמה מקומות בגרמניה, ובעיקר היו רבים בפרובינציות של חבל הריין ווסטפאליה. ראה חומר בנושא בארכיון הציוני המרכזי, תיק 89: A.101. מסמך של השלטונות מנה ב-1928 15 בתי ספר יהודיים במחוזות רינלנד ווסטפאליה, ארכיון יד ושם, JM:2963. הרשימה בו אינה מלאה.
16. ראה על כך במכתב מפלאוט לאפשטיין, 9.7.1931.

מעמדו של הורביץ, ושל ההנהלה הליברלית בכללותה, בקרב חברי הקהילה. אולם לא ברור מה קיוו מפיציו להשיג בכך. ככל הנראה, הם לא ציפו שהכרוז יגרוור בעקבותיו תביעה משפטית.¹⁷ הורביץ כבר הותקף בעבר בפומבי על ידי אישים המקורבים לציונים, והואשם בהאשמות חריפות ביותר, בלא שיגיש תביעות נגד מעליביו.¹⁸ נראה כי מטרתו של הכרוז היתה ליצור אווירה שתביא את הנהלת הקהילה לחקור ביסודיות את ההאשמות נגד הורביץ, ותקטין את השפעתו. ייתכן גם שהכרוז נועד לערער את אמינותו של הורביץ בעיני השלטונות המקומיים (עותק ממנו נשלח לאחד היועצים העירוניים) – אולי כהכנה לקראת הפגישה הצפויה עם ה־Regierungspräsident במינסטר.¹⁹ תגובתה של הנהלת הקהילה היתה מהירה: לאחר שפנתה להנהלת האיחוד בדרישה שיזהו מיהו כותב הכרוז והאחראי להפצתו, ולא נענתה, פנתה ההנהלה, ועמה ד"ר הורביץ, לבית המשפט.

התגובות הראשונות להגשת התביעה מראות, כי הציונים, ובעיקר הרי אפשטיין, ייחסו למשפט חשיבות רבה, כאמצעי להציג בפני הציבור כולו את טענותיהם, ולהשיג תוצאה שתשפיל את הורביץ והנהלת הקהילה, ואולי אף תאלץ אותם להתפטר. על החשיבות שייחס אפשטיין למשפט מעידה יוזמתו לערב במשפט, כפרקליטו של פלאוט, את המנהיג הציוני החשוב ד"ר אלפרד קליי מברלין, חבר הנהלת התאחדות ציוני גרמניה ויריב "איגוד היהודים הגרמניים ברירד".²⁰ אפשטיין פעל לגיוס קליי, פנה אליו ישירות, ולאחר מכן מסר את כתובתו ומספר הטלפון שלו לציוני רקלינגהאוזן, כדי שייצרו עמו קשר.²¹ אפשטיין גם תיווך בנושא השכר עבור שירותיו של קליי, נושא רגיש עבור הציונים ברקלינגהאוזן, שהתקשו בגיוס סכומי כסף גדולים. בעקבות תיווכו הסכים קליי להסתפק בשכר טרחה של 200 מרק. נכונותו ליטול על עצמו את הוצאות תמורת שכר כזה מעידה על החשיבות שייחסו הציונים למשפט.²² מאחר שקליי נמצא בברלין והיה טריד בעיסוקים רבים נוספים, גייס אפשטיין לצרכי ההגנה עורך דין ציוני מהאיזור, ד"ר מנדל מהעיר האם (Hamm), לניהול הפעילות המשפטית הדרושה עד לזמן הדיון עצמו.²³

17. לפני פירסום הכרוז שלח פלאוט עותק ראשוני שלו לאפשטיין, ואפשטיין הציג מספר שינויים בתוכנו, וביקש להשמיט מספר ביטויים העשויים להיראות כעלבון, ואכן נוסח הכרוז הוקן. פלאוט לאפשטיין, 16.2.1931; אפשטיין לפלאוט, 17.2.1931; פלאוט לאפשטיין, 20.2.1931 (י"ם לפני שהכרוז הופץ). למכתב זה מצורף בתיק עותק של הכרוז).
18. דיגמאות ציוני בכתב ההגנה שהוגש לקראת המשפט.
19. חברי משלחת האיחוד השמרני הזכירו את הכרוז כעת הפגישה, וגם הראו לנושא המחוז עיתק שלו, ראה מכתב מתאיחוד לאפשטיין, 10.3.1931.
20. אפשטיין לבייצ'ר, 16.3.1931.
21. אפשטיין לבייצ'ר, 24.6.1931, 19.6.1931.
22. פלאוט לאפשטיין, 8.7.1931; אפשטיין לפלאוט, 9.7.1931; קליי לאפשטיין, 10.7.1931; אפשטיין לפלאוט, 13.7.1931; קליי לאפשטיין, 10.9.1931; אפשטיין לפלאוט, 16.9.1931, 14.9.1931; אפשטיין לקליי, 17.9.1931; פלאוט לאפשטיין, 22.9.1931.
23. אפשטיין לפלאוט, 9.7.1931.

אפשטיין עצמו היווה דמות מפתח בפרשה, והוא שניהל למעשה את האסטרטגיה וגם הטקטיקה של הצד הציניי-אורתודוקסי. באחד ממכתביו ציין, כי "אדונים אלה מגלים כלפי מזה שנים אמון ילדותי ממש".²⁴ הוא שמר בקפדנות על מעמדו, ותבע במפורש מאנשי רקלינגהאוזן לא לעשות שום צעד בלא להיוועץ בו תחילה – והם אכן עשו זאת. עם זאת דאג אפשטיין, כי מעורבותו בפרשה תישאר נסתרת, ובייחוד הקפיד – וזאת נראה בהמשך – כי לא ייודע שהוא שעומד מאחורי העמדות שנקטו הציונים לקראת המשפט.

ג

כבר בשלבים הראשונים של ההכנה למשפט נחתו על פלאוט מספר מכות כואבות. כמה מהאשמותיו הכבדות של פלאוט נגד הורביץ התבססו על ידיעות מפי הסוחר זיגפריד כהן, בעיר הוויסטפאלית ליפשוטאט, שהעסיק את הורביץ כשכיר בעסק העורות שלו, בטרם הפך האחרון למורה ודרשן. כהן, על פי דבריו, תפס את הורביץ במעשה מרמה. בעקבות זאת הוא גידף והשפיל אותו בפני שאר עובדי העסק, ואף סטר לו, כעוד הורביץ מבקש רחמים על ברכיו. לאחר שגורש מהעסק הוסיף פלאוט במכתב הגלוי, בהסתמך על כהן – עסק הורביץ כתיווך בתיים, וגם כעיסוקו זה הוסיף לרמות. לאחר מעשי רמייה בפרנקפורט נאלץ הורביץ להימלט ללונדון ולשהות שם זמן ממושך.

בהכנות לקראת המשפט היה ברור מלכתחילה, כי אימות הנקודות הללו במשפט הוא חשוב ביותר, ובמיוחד היתה חשובה עדותו של זיגפריד כהן.²⁵ בראשית אוגוסט כתב פלאוט לכהן בעניין זה, אולם לתדהמתו קיבל תשובה מאשתו של כהן, ובה סירוב מוחלט לתת עדות בנושא. היה זה חותנה המנח שהעסיק את הורביץ, כתבה, והמקרה נמסר לציבור בצורה מנופחת, ואין באפשרותם לעזור לו. פלאוט ההמום כתב על התשובה לקליי ולאפשטיין, כשהוא משוכנע כי גורם חיצוני השפיע על בני המשפחה. הוא ביקש את עצת קליי, אך קליי לא יכול היה לעזור. הוא רגיל, השיב לפלאוט, למקרים בהם אנשים מוכנים לדבר, אך משנים את עדותם כאשר הדבר מגיע לערכאות.²⁶

מכה לא פחות חמורה היתה ההודעה שהגיעה לפתע, כי עד אחר שלו, הרמן יקל, קיבל צו גירוש מגרמניה לתאריך שלפני מועד המשפט. ההודעה הגיעה לעורך הדין מנדל בהאם, וזה פנה מיד לבית המשפט וביקש, כי יקל ימסור עדות בשבועה לבית המשפט לפני מועד גירושו. בקשתו נדחתה. "צעד כזה", כתב מנדל, "טרם חוויתי".²⁷

24. אפשטיין לגיאורג לנדאואר, 30.9.1931.

25. פלאוט לאפשטיין, 21.7.931, והעתק מכתב מצורף מגולדשמידט בברלין לגולדשמידט ברקלינגהאוזן, 31.3.31.

26. גב' כהן לפלאוט, 6.8.31. פלאוט לאפשטיין, 12.8.31, קליי לפלאוט, 14.8.31, קליי לאפשטיין 15.8.31.

27. מנדל לאפשטיין, 27.7.31. עותק הסיריב הרשמי לקבלת עדות יקל מצורף למכתב קליי לאפשטיין, 17.9.31.

יקל היה אזרח פולני, שהיגר מווינה לגרמניה בצורה בלתי חוקית ב־1927. בעקבות זאת הוחל נגדו בהליכי גירוש. יקל פנה לקהילת רקלינגהאוזן שתפעל למענו, אך הניסיון נכשל, ויקל האשים בכך את הורביץ – וחזר על האשמתו זו בפומבי, בין היתר באסיפה של ה"אוסטיודן" ברקלינגהאוזן בדצמבר 1930. יקל הוסיף ותקף בפומבי את הורביץ בחריפות רבה, וכינה אותו בין היתר "שטן בטאלאר"²⁸ של כהן דת" ו"מפיסטו".²⁹ "המכתב הגלוי" ציטט את התקפותיו של יקל נגד הורביץ, והדגיש את העובדה, שהורביץ לא ניסה מעולם לתבוע לדין את יקל בעקבות האשמותיו, מה שמצביע על כך שיש לו מה להסתיר.

יקל טען, כי הורביץ פנה אליו לפני הבחירות והבטיח לבטל את גירושו, אם יחתום על ההתחייבות להצביע בעד הליברלים, אך יקל – שהיה תומך נלהב וקולני של הציונים – סירב. הוא גם טען כי איש משטרה מקומי אמר לו בפירושו, כי הורביץ מתנגד להישארותו ברקלינגהאוזן.³⁰

ההודעה הפתאומית על הגירוש לפני מועד המשפט, וסירוב בית המשפט לקבל עדות בשבועה, הממה את הציונים, שראו כי עדות שנראתה חשובה ביותר לא תוגש כלל למשפט. בימים שלאחר קבלת הודעה ניסו לטכס עצה כיצד להציל את העדות, אך לשווא.³¹ הציונים ברקלינגהאוזן טענו, כי הרפרנט של מחלקת הזרים במשטרת רקלינגהאוזן, המזכיר ורובל (Wrobel), נתבקש במיוחד לדאוג כי יקל יעזוב את המדינה לפני מועד המשפט, וקבע את מועד הגירוש בהתאם.³² ואילו יקל הצהיר בפירושו, כי אותו ורובל הוא ידידו של הורביץ, והורביץ ניצל את קשריו עמו כדי לפגוע ב"אוסטיודן" שונים, וכמובן בו עצמו.³³

מאמצי הציונים בעניין הגירוש הועילו כדבר אחד: תחת שיגורש לפולין, גורש יקל להולנד. הוא שוכן שם אצל יהודים ממכריו של מכס כ"ץ (אחד הפעילים האורתודוקסים הציונים ברקלינגהאוזן), ופלאוט וחבריו סברו, שיעלה בידם להביאו למשפט – אם עורכי הדין שלהם ידאגו לזמנו כעד, ינסה יקל להשיג אישור נסיעה ליום אחד לגרמניה, וייסע במיוחד כדי להעיד במשפט.³⁴ אולם קליי כתב להם מברלין, כי הסיכויים שבית המשפט יסכים לזמנו כעד הם אפסיים.

28. טאלאר הוא מעין גלימה שנהגי ללבוש אנשי הדת הנוצריים בעת מילוי תפקודם, יבעקבותיהם רבים מהיהודים.

29. בייצ'ר לאפשטיין, 11.9.1931 ונספחים, ומכתב יקל בהערה 33.

30. אפשטיין להתאחדות ציוני גרמניה, 27.4.31.

31. פלאוט לאפשטיין 28.7.31; אפשטיין למנדל 28.7.31; פלאוט לקליי 31.7.31.

32. אפשטיין לקליי, 17.9.31.

33. יקל לאיחוד השמרני, 3.10.31. במכתב מיכאים שמות של יהודים אחרים, שהורביץ הביא לגירושו.

34. פלאוט לאפשטיין, 25.9.31; פלאוט לקליי, 28.9.31; פלאוט לאפשטיין, 30.9.31; בייצ'ר לאפשטיין, 12.10.31.

במהלך ההכנות למשפט נתקלו הציונים בסידרה של מה שניתן לכנות "צעדי עזר טקטיים" של יריביהם, צעדים שנועדו להפחית את נכונותם להיכנס לעימות משפטי, או לפגוע בהכנותיהם. הדברים לא הסכו כל נזק ממשי, אולם הוסיפו לאווירה העוינת ששררה בין הצדדים.

ביוני 1931 שיגרה הנהלת אגודת המורים היהודים בגרמניה מכתב חריף לפלאוט, ובו תקפה אותו על שהטית בהורכיץ האשמות שהוכחו כמופרכות, ואיימו בגירושו מהאגודה, אם לא יתנצל. פלאוט הגיב במכתב זועם – שנוסח על ידי אפשטיין – ובו התלונן, שלמרות שהורכיץ אינו חבר כאגודת המורים (מאחר שלא קיבל הכשרה בהוראה), מתגייסת האגודה לעזרתו, נגד חבר ותיק שלה, בלא לבדוק כלל את העובדות. האגודה לא הוסיפה לטפל יותר בנושא, אולם פלאוט הנעלב פרש מהאגודה.³⁵

במהלך ספטמבר ואוקטובר נשלחו לקליי ולהתאחדות הציונית מכתבים מגורמים ברקלינגהאוזן שהזדהו כציונים, וביקשו שקליי לא יגן על פלאוט ועל "האגודה השמרנית", שכן זו אינה אגודה ציונית, ורוב הציונים מתנכרים לה. מאחורי מכתבים אלה עמד יוליוס טאו (Thau), חבר הנהלת "איתוד יהודי המזרח" ובנו של ראש התא הציוני ברקלינגהאוזן. הוא אף איים, כי הציונים התומכים בעמדתו יפרשו מפעילות ציונית, אם לא תיענה בקשתם. המכתבים עוררו מבוכה אצל המנהיגות הציונית בברלין, אולם אפשטיין בהביר להם, כי מדובר בגורמים שאינם ציוניים, וחלק מהחותמים הם יהודי מזרח התלויים בהורכיץ, שהוא הגורם שיזם את כל המכתבים. לאחר שאנשי ההתאחדות הציונית בדקו ומצאו, כי איש מחותמי המכתבים לא היה מוכר כפעיל ציוני, לא שילם את השקל ולא היה מגוי על ה"Jüdische Rundschau", שלחו גיאורג לנדאוור וקליי מכתבים חריפים ליוליוס טאו, והציעו כי אם הוא וחותמי המכתב רוצים שהתנועה הציונית – שרק לקראת המשפט הם מופיעים כמגיניה – תתחשב בבקשותיהם, כדאי שקודם כל יוכיחו עצמם כציונים וימלאו את התחייבויותיהם לתנועה.³⁶ בכך נפסקו הפניות מכיוון זה.

בראשית נובמבר נשלחה לרשויות החינוך של העיר רקלינגהאוזן, ולמחלקה לענייני כנסיות וחינוך בנשיאות המחוז במינסטר, תלונה של הורים מרקלינג-

35. אגודת המורים לפלאוט, 19.6.31; פלאוט לאגודת המורים, 24.6.31; פלאוט לאפשטיין, 24.6.31; תיק 17: שטיינהרט לאפשטיין, 24.12.31, וההתכתבות בין אפשטיין לאברהם ריינהארט בקלן, יוני-יולי 1932.

36. טאו לקליי, 28.9.31; לנדאוור לאפשטיין, 29.9.31; אפשטיין לנדאוור, 30.9.31; פלאוט לאפשטיין, 7.10.31; אפשטיין להתאחדות הציונית בברלין, 8.10.31; אפשטיין לפלאוט, 8.10.31; אפשטיין לקליי, 8.10.31; אפשטיין להתאחדות הציונית בברלין, 9.10.31; בייצ'ר לאפשטיין, 10.10.31; אפשטיין להתאחדות הציונית בברלין, 10.10.31; אפשטיין לקליי, 12.10.31; קליי לטאו, 12.10.31; קליי לאפשטיין, 13.10.31; G.L. [גיאורג לנדאוור] ליוליוס טאו, 12.10.31.

האוזן נגד המורה פלאוט. יושב ראש הקהילה, ד"ר שנהולץ,³⁷ צירף לתלונה מכתב ארוך נגד המורה. התלונות עסקו באישיותו של המורה, שתואר כאדם קפדן, משתרר, המעניש את התלמידים באופן בלתי חינוכי וחסר רחמים. שנהולץ טען, כי פלאוט מלמד בשיטות מיושנות, שאינן הולמות את רוח התקופה. הוא הוסיף, כי בגלל המורה עוזבים תלמידים יהודים את בית הספר, והמשך העסקתו יעמיד את קיום המוסד בסכנה, עקב מיעוט התלמידים, ולכן מצטרפת הקהילה לתלונות ההורים.³⁸

פלאוט וחבריו ניגשו לאסוף חומר שיסתור את התלונה, ואפשרו סיעה להם בניסוח התשובה לשלטונות, שנשלחה באמצע דצמבר. מהחומר המצוי בתיק ניתן ללמוד על אופני פעילותם, וזו מצדה מטילה אור נוסף על אופי המאבקים בין הליברלים ומתנגדיהם.

במסגרת בירוריהם טרחו הציונים לבקר בביתם של הורי התלמידים, כולל אלה שחתמו על התלונה, והורים שהוציאו את בניהם מבית הספר, והתלונה מסרה שהיה זה בגלל פלאוט. בעקבות הביקורים העלו הציונים מידע אודות הרקע לכתיבת התלונה, ומספר הורים הוכירו אדם בשם פינקוס, בעצמו הורה לתלמיד בבית הספר, כאדם שהיה פעיל מיוחד באיסוף החתימות על התלונה, ואף ביקר בבתיהם של הורים אחדים כדי לשכנעם לחתום. פינקוס זה, טען פלאוט, היה ידידו הקרוב של הדרשן הורביץ.

חלק מההורים מסרו מידע שסתור את האמור בתלונה. כאשר לחיתמיה, נטען כי שניים מהם נתמכים על ידי הקהילה, ולכן הם תלויים בהורביץ, ואחרים חוששים למעמדם עקב היותם "אוסטיוון". בעקבות הביקורים הסכימו שניים מהחותרים על התלונה לחתום על "הבהרות", לפיהן אין להם שום הסתייגות מפלאוט ומתפקודו כמורה. (אחד מהם ציין במפורש, כי חתם משום שהושפע על ידי פינקוס). ההבהרות החתומות נשלחו לממשל, יחד עם התשובה לתלונה.³⁹

מהבהרות אלה, וגם מסיפור ה"חתימות" שנאספו לפני הבחירות ומהמכתבים של טאו, ניתן ללמוד על מצבם של חלק מיהודי המזרח בקהילות – אנשים שחרדו למצבם, חששו לעורר את חמתם של החזקים מהם, ועקב כך היו מוכנים להיכנע ללחצים ולחתום על מה שנדרש מהם. נראה כי אנשים אלה שימשו ככוזב משחק במאבקים בין הצדדים היריבים.

כצעד אחרון ארגנו תומכיו של פלאוט עצומה נגדית, ובה הצהירו כי הם מרוצים מהמורה, והעצומה הקודמת נשלחה בלא ידיעתם. על עצומה זו, שנשלחה לאותם גירמי שלטון שאליהם נשלחה העצומה הראשונה, חתמו 14 הורים, ובהם כמה מראשי הקביצה הציונית/אורתודוקסית, כגון בייצ'ר, מנהיגם

37. עליו ועל משפחתו ראה Jan Henning Peters, *Jüdische Schueler am Gymnasium Petrinum in Recklinghausen Zwischen Assimilation und vertreibung*, n.p., n.d., pp. 10–19.

38. שנהולץ לרשויות החינוך ברקלינגהאוזן ולנשיאות המחוז במינסטר, 9.11.31.

39. פלאוט לאפשרוין 10.12.31, 11.12.31, 13.12.31, 17.12.31: אפשרוין לפלאוט 14.12.31. למכתבים אלה נספחים יכהם חומר רב הקשור לעניין.

של ציוני רקלינגהאוזן, ויולי כ"ץ.⁴⁰

בסיכומו של דבר נכשלו הניסיונות לפגוע במעמדו של פלאוט כמורה, או כאחדותו של הגוש שהגן עליו, אולם הם גרמו לו ולחבריו לבוזזו זמן ומאמצים רבים כדי להדוף את ההאשמות שהועלו נגד פלאוט, ויצרו אווירה קשה ועוינות נגד הליברלים.

ה

פן חשוב אחר הקשור בפרשה נסב סביב ניסיונותיהם של גורמים שונים למנוע את פרסום העניין על ידי הבאתו למשפט פומבי. במצב בו משתוללת האנטישמי-מיות, טענו יוזמי ניסיונות התיווך, אסור למנוע חשיפתו של עניין זה, שרק יספק חומר תעמולה נוסף לאויבי היהודים. יש לפתור את העניין במסגרת יהודית פנימית, קרי: בוררות של אישים יהודים. הגוף העיקרי שפעל בנושא זה היה האגודה המרכזית של אזרחים גרמניים בני האמנה היהודית (Central-verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens, להלן: CV). דא עקא, שדווקא פעילותו של גוף זה נתקלה כחשדנות עמוקה, כעיקר מצד אפשטיין. הוא סבר כי ה-CV מנסה להגן על הרביץ, שהיה פעיל חשוב של הארגון בווסטפאליה. אולם מעבר לזאת: כדי להגשים את ציפיותיו של אפשטיין מהפרשה, וליצור מצב בו הרביץ והנהלת קהילת רקלינגהאוזן יוקעו באופן פומבי ואולי יאלצו להתפטר, עדיף משפט פומבי, בו ניתן יהיה לחשוף קבל העולם כולו את הנעשה בקהילה – ולא הליך שיסדיר את העניין בלא פרסום.

דעותיו של אפשטיין בנושא מנוסחות במכתבים ששלח לבייצ'ר ולגיאורג לנדאואר, בעקבות יוזמות פשרה של ה-CV. אין ספק, כתב לבייצ'ר, כי מטרת ה-CV היא לעזור להורביץ ולקהילה. היא מדכרת על חשש מפומביות העניין, אך בעבר לא היססה לתקוף בפומבי יהודים שהתנגדו לדעותיה. בוררות שיקים ה-CV, הדגיש אפשטיין, תנסה לקבור את העניין בשקט. אסור לתת לכך לקרות, וחייבים להגיע לבירור העניין. טענה זו הופיעה גם במכתב ללנדאואר, ואליה נוסף הטיעון, כי בוררות לא תוכל להביא עדים כמו שיכול בית משפט, ועדים רבים בוודאי לא יתייחסו להזמנה שלה. בשני המכתבים הזכיר אפשטיין את העובדה, שהמחאה נגד תוצאות הבחירות עומדת בפני הממשל. ללנדאואר כתב במפורש, כי השלטונות יהיו אדישים להחלטה של בוררות, ואילו החלטת בית משפט תבסס את טענות הציונים נגד הבחירות. דברים אלה הם המפתח להבנת עמדתו של אפשטיין בנושא הבוררות, שהגורם המכריע בה היה הרצון לשנות את תוצאות הבחירות בקהילה.⁴¹

עם זאת שאף אפשטיין להסתיר את עמדתו נגד הבוררות. היתה לו סיבה טובה לכך, שכן בקרב הציבור היהודי – למעשה, אותו חלק שידע על העניין –

40. העתק העצומה, מיום 9.1.32, מצוי בתיק 17.

41. אפשטיין לבייצ'ר, 19.3.31; אפשטיין ללנדאואר, 14.9.31.

היתה התנגדות רבה לחשיפת הפרשה בפומבי.⁴² כך למשל יעץ אפשטיין לפלאוט לדחות יוזמה של רב ליברלי מעיר סמוכה לתוך בין הצדדים, ואף שלה לו נוסח מוכן של התשובה, שבו נמנע מלהזכיר את עצמו, ואת הסירוב ייחס לפלאוט, לפי הנוסח שהכתיב אפשטיין, להחלטה של "חבריו במקום".⁴³

ניסיון ראשון של ה-CV להביא את הנושא לבוררות נעשה ברמה המקומית, כנראה ביזמת ה-Landesverband ריינלנד-וסטפלין של ה-CV. הפנייה נעשתה מדירטמונד לעורך הדין שטרן ברקלינגהאוזן, והעמידה את האגודה השמרנית ברקלינגהאוזן במצב עדין. שכן שטרן היה החבר הליברלי היחיד בנציגות הקהילה שהתנגד לפעילות הורביץ והנהלת הקהילה כלפי יריביהם. לאחר ששטרן פנה אליהם, הצהירו חברי האגודה על נכונותם לבוררות, אם הנהלת הקהילה תפנה אליהם בבקשה לכך. בשלב זה התערב אפשטיין, ולאחר מגעים בינו לבין אנשי רקלינגהאוזן החליט, כי יש לסרב להצעת ה-CV, בטענה שהם אינם צד בעניין, והיוזמה לבוררות צריכה לבוא אך ורק מצד התובעים. האורתודוקסים ברקלינגהאוזן, שהבטיחו שוב ושוב לאפשטיין כי יפעלו על פי עצותיו (פעם אף הכין להם אפשטיין את נוסח התשובה), פעלו בהתאם, ועניין זה נסגר.⁴⁴

בשלב הבא פעל ה-CV בדרג גבוה יותר: אנשיו גיששו אצל הנהלת ההתאחדות הציונית של גרמניה בברלין, וביקשו באופן בלתי רשמי שיפעילו את השפעתם על יריביו של הורביץ, כדי שיסכימו לבוררות המוצעת. גיאורג לנדאוור ביקש את עצתו של אפשטיין בעניין, וציין את נטיותו להיענות לבקשה.⁴⁵

אפשטיין ניסה לשכנע את ההנהגה בברלין בחשיבותו של ההליך המשפטי לחשיפת שיטותיהם של מתנגדי הציונות, לא רק ברקלינגהאוזן אלא בגרמניה כולה. "זוהי דוגמא קלאסית (Schulfall) לשיטות שמופעלות מצד האסימילציה נגדנו ונגד האוסטיוודן בקהילות הקטנות והבינוניות", הצהיר. הוא הזכיר את המערכה של הליברלים נגד הציונים, שאין הם נמנעים מלנהל אותה בפומבי, וציין גם כי למשפט ברקלינגהאוזן "יהיו תוצאות פרקטיות עבורנו". שכן אם יוכחו האשמותיו של פלאוט, יוכרוזו תוצאות הבחירות כמבוטלות, ויתקיימו בחירות חדשות, "כהן בוודאי ננצח".⁴⁶

42. על כך מעידים כרוזים שפרסמו הנהלת הקהילה והאגודה השמרנית (העתקי כרוזים מ־10 ו־12 במרץ 1931 מצויים בחיק), יכה מאשים כל צד את השני בפרסומו של העניין. כרוזים אלה לא היו מתרשמים אם לא היתה תגובה ציבורית נגד פרסום הפרשה.

43. הרב נויהאוס (מילהיים שעל הריהר) לפלאוט, 22.6.31: פלאוט לאפשטיין, 24.6.31: אפשטיין לפלאוט, 26.6.31, עם עותק מכתב התשובה.

44. "Notiz für Herrn Epstein", ללא תאריך, כנראה מסוף אפריל 1931: האגודה השמרנית (בתימת פלאוט) לאפשטיין, 4.6.31. וראה עותקי ההתכתבות המצורפת עם ה-CV באסן: התכתבות בין אפשטיין ואנשי האגודה השמרנית, 19.6.31, 15.6.31, 7.6.31.

45. לנדאוור לאפשטיין, 9.9.31.

46. אפשטיין ללנדאוור, 14.9.31: אפשטיין לבטי פרנקנשטיין, 20.9.31 (משם הציטוטים).

תוך כדי הגישושים בנושא זה, הועלה העניין בציבור, אם כי ללא פרטים מזהים. ב־14 בספטמבר הפיצה הסוכנות הטלגרפית היהודית ידיעה על פרשה בעיירה יהודית בווסטפאליה, תוך תיאור כללי של המאורעות, והבעת דאגה מהנזק שייגרם ליהדות גרמניה עקב חשיפת הפרשה וניצולה בידי האנטישמים. העיתון שפרסם את הידיעה היה דווקא עיתון ציוני מקלן, ה־*Kölner jüdisches Wochenblatt*, בגיליונו מ־16 בספטמבר 1931.⁴⁷ עצם פרסומו של הנושא היווה עילה לפנייה רשמית של ה־CV לציונים. יו"ר ה־CV ברודניץ כתב ללנדאואר והציע ליזום פנייה לשני הצדדים, עליה יחתמו ראשי הארגונים היהודיים הגדולים, ובהם אגודת ישראל, "איחוד היהדות הליברלית", ומנהיגים חשובים של האורתודוקסיה הקהילתית. עותקים של המכתב נשלחו בוזזמנית לכל הארגונים האמורים.⁴⁸ יוזמה זו היתה ניסיון להפעיל על הציונים והאורתודוקסים ברקלינגהאוזן לחץ שלא יוכלו להתנגד לו.

לנוכח יוזמה כה מקיפה כתב לנדאואר לאפשטיין, כי הציונים הגיעו למסקנה, כי אין להם אפשרות להתנגד לבוררות. עקב התפתחות זו גיבש אפשטיין טקטיקה, שנועדה להשיג את מירב היתרונות מהמצב. בתשובתו ללנדאואר, שכללה ביקורת גלויה על הטיפול הברלינאי בפרשה (בין היתר הזכיר את גירוש יקל, שנעשה בעת שלנדאואר "החליף מכתבים ידיוותיים עם ה־CV"), הוא הציע להתנות, שהבוררות תהיה פומבית, וכל יהודי יוכל לשמוע את הדיונים. אפשטיין, שאף מלכתחילה לנצל את המשפט לחשיפה פומבית של דרכי הפעולה של אנשי קהילת רקלינגהאוזן (מספר ימים קודם לכן כתב ה־*Jüdische Rundschau* בדבר הצורך שנציגי של העיתון יהיה נוכח במשפט, וביקש תעודת עיתונאי לגבי אנה לוי⁴⁹), התכוון לנצל גם את הבוררות לצורך זה.

בהמשך מגעיו עם לנדאואר סוכם תנאים נוספים, ובראשן הדרישה, כי הורביץ וחבריו ברקלינגהאוזן יימנעו מהשפעה על עדים ומכל תככים (Mach-) (enschaften) אחרים. היענות ה־CV לדרישות אלה היא תנאי להסכמת הציונים ליוזמה משותפת לבוררות. ה־CV סירב לקבל את התנאים האלה, ובייחוד את הדרישה בדבר אי השפעה על העדים, שכן הדרשן הורביץ ראה כתנאי זה עלכון ודחה אותו מכל וכל. (הדבר מלמד כי ה־CV כברלין פנה לליברלים ברקלינגהאוזן והתייעץ עמם). בכך נסתיים ניסיון הפשרה עם ההנהגה הציונית.⁵⁰

ה־CV עצמו לא איבד זמן, ותוך כדי מגעים עם הציונים יצרו ראשו מגע עם גורמים נוספים, ובכללם אנשי האורתודוקסיה הקהילתית כברלין. ב־1

47. על מקור הידיעה ראה מכתב מערכת העיתון לאפשטיין, 22.9.31. העתק הידיעה המקורית, שנשלחה מקלן, מצורף למכתב לנדאואר לאפשטיין, 25.9.31.

48. ברודניץ ללנדאואר, 18.9.31.

49. אפשטיין ל־*Jüdische Rundschau*, 17.9.31. לוי היתה פעילה ציונית ועמרתו של אפשטיין. ראה תזכיר שלה אליו מסביבות אפריל 1931 המציי בתיק 16. ב־1933 מנתה מטעם הציונים כיושבת ראש נציגות הקהילה בדואיסבורג - האשה היחידה שמונתה לתפקיד כזה בקהילה יהודית. ראה 38, 20, 10.3.1933, p. 98 *Jüdische Rundschau*.

50. לנדאואר לאפשטיין, 24.9.31; אפשטיין ללנדאואר, 25.9.31; לנדאואר לאפשטיין, 1.10.31; אפשטיין ללנדאואר, 2.10.31; לנדאואר לאפשטיין, 6.10.31.

באוקטובר, בדיוק ביום בו מסר להם לנדאואר כי הציונים לא יצטרפו ליוזמה משותפת בלא קבלת תנאיהם, נשלח מברלין מכתב ישירות לכתובתו של פלאוט ברקלינגהאוזן, ובו פנייה אישית אליו, כי יסכים לבוררות, עקב הנזק לאינטרס הכללי-יהודי שייגרם מחשיפת פרטי הסכסוך בין אישים המוכרים לנוצרים כמייצגים את היהדות. על המכתב חתמו מנהיגים של ה-CV, של "התאחדות עבור היהדות הליברלית", ושל Verein für Erhaltung des überlieferten Ju- dentums – איגוד של האורתודוקסיה הקהילתית בברלין.

תוצאת פנייה זו היתה זהה לתוצאות הפנייה לציוני ברלין: שוב פנו פלאוט וחבריו לאפשטיין, ואפשטיין הורה להם להשיב (ואף ניסתו עבורם את מכתב התשובה), כי יסכימו לבוררות רק בתנאי שימולאו דרישותיהם, דהיינו פומביות תהליך הבוררות והתחייבות של כל הצדדים לא להשפיע על העדים שיוזמנו. (דרישה שלישית היתה, שבבוררות ישתתפו 5 אישים, והיא אינה משמעותית לענייננו).⁵¹

תוך כדי המגעים עם ה-CV התערב גורם נוסף, וחשוב, בעד בוררות: הרב מכס קהלר מבורקן, רב אורתודוקסי, שהועסק מטעם "איגוד הקהילות הפרוסי" עבור איזור זה שבנוסטפאליה, והיה מבחינת מעמדו רבם של אנשי האורתודוקסיה הקהילתית ברקלינגהאוזן. בניגוד לרבנים ליברליים, לא ניתן היה להתעלם מפנייה זו או לדחותה. אפשטיין ניצל כתשובתו הראשונה את תקופת החגים כדי להרוויח זמן (המגעים עם ה-CV היו אז בעיצומם). שבוע לאחר מכן, יום אחרי שנודע לו מברלין כי ה-CV דחתה את תנאי הציונים, כתב אפשטיין שוב לקהלר, במכתב המדגים להפליא את הטקטיקה שלו. בעקבות המכתב מברלין לפלאוט, כתב אפשטיין, הוא התאמץ מאוד להביא את פלאוט וחבריו להסכים לבוררות, ולבסוף הצליח. [!] אולם אז נודע לו כי ה-CV דחה את התנאים שהציבו. לדידו, סירוב זה הוא בלתי מובן. אפשטיין הקדיש לנושא מאמצים רבים, ואינו יכול לעשות יותר. את האשמה שלא קמה בוררות יש להטיל על הורביץ וה-CV.⁵²

העמדות בנוגע לפרשה הובהרו ביתר שאת מספר ימים לפני מועד המשפט המתוכנן, ב־20 באוקטובר 1931, עם התערבות "של הרגע האחרון" מצד הרב הליברלי נויהאוס ממילהיים/רוהר. נויהאוס ניסה מספר פעמים לתווך בפרשה, ונדחה. ב־18 באוקטובר ערך ניסיון נוסף לחיוון, באמצעות מכתב לפלאוט ולארכעט החברים האחרים של הנהלת האגודה השמרנית. אפשטיין דחה באופן נחרץ את ההצעה, אולם בינתיים שוחחו האורתודוקסים ברקלינגהאוזן עם נויהאוס, וגילו כנראה נכונות לפשרה. פלאוט עצמו נועד להיפגש עם נויהאוס, וייתכן שנפגש עמו עוד לפני משלוח המכתב. נראה גם כי הם פנו בעניין זה טלפונית ללנדאואר. (אפשטיין מציין במכתבו, כי לנדאואר שוחח ב־10

51. בייצ'ר לאפשטיין 3.10.31, בצירוף עותק המכתב מברלין; אפשטיין לפלאוט 5.10.31, בצירוף עותק מכתב התשובה שעל פלאוט לשלוח לברלין; אפשטיין להתאחדות ציוני

גרמניה, 5.10.31; אפשטיין לבייצ'ר, 6.10.31.

52. אפשטיין לקהלר, 30.9.31, 7.10.31.

באוקטובר – יום קבלת המכתב – עם בייצור ופלאוט: אין הוא מצוין מי יזם את השיחה). האם ניסו לקבל הסכמה מברלין לבוררות, מתוך ידיעה שאפשטיין יתנגד בכל מקרה? כך או כך, הדבר נודע לאפשטיין, שהיה בעל "מודיעין" מעולה באיזור. בעקבות זאת כתב מיד מכתב קשה לפלאוט. הוא הבהיר לו בצורה בוטה וחד-משמעית כי לא יסכים שפלאוט יפנה לנויהאוס או לאדם אחר בלא ידיעתו. אם יעשה זאת, עליו לוותר על אפשטיין ועזרתו. בשום נסיבות, הוסיף אפשטיין, לא ישנה את עמדתו זו. הדבר תלוי בפלאוט, הוסיף לסיום – שכן לאפשטיין עצמו אין שום עניין אישי בעניינו של פלאוט.

למכתבו צירף אפשטיין שני מכתבי תשובה קצרים, שניסח עבור פלאוט. אלה נועדו לסיים את ניסיון הבוררות באופן סופי, והוא תבע מפלאוט לשלחם בו ביום. מכתב אחד נועד ל-CV באסן (אפשטיין ידע כי גורם זה עמד מאחורי ניסיון התיווך של נויאהאוס), וכלל שני משפטים: "הרב נויאהאוס שלח לי את הצעתכם להסכם בורות בעניין הורביץ כ-18 בחודש זה. הבנתי הצעה זו היטב, ואני דוחה אותה." המכתב השני נועד לנויהאוס עצמו, והיה קצר עוד יותר: "אני מצרף העתק מכתבי ל-CV באסן." הניסוח הקצר והחותר, ומשלוח התשובה ל-CV באסן ורק העתק לרב נויאהאוס, נועדו בעליל לפגוע ביוזמי הפשרה, ובעיקר ברב נויאהאוס, ולקלקל את היחסים בינו ובין פלאוט, החתום על התשובה.⁵³ פלאוט אכן נרתע ממכתבו של אפשטיין, והשיב מיד במכתב מתנצל, בו הציג עצמו כמי שהופנה לפגישה על ידי בייצור וחבר אחר באגודה השמרנית, חשב לדוות על כך לאפשטיין ולא חשב כלל לדון בנושא עם נויאהאוס. הוא הבטיח שוב כי לא ידון או יפגש עם איש בלא להתייעץ עם אפשטיין. וכמובן ששלח את שני המכתבים.⁵⁴

אם היו ספקות, הרי פרשה קטנה זו מבירה היטב את עמדות המעורבים בעניין בנושא הבוררות.

7

כבר בשלבים הראשונים של הכנת ההגנה החלו המשפטנים הקשורים להגנה לחוש כי עמדתם המשפטית חלשה, וההגנה אינה מבוססת דיה. עורך הדין מנדל, שהכין את כתב ההגנה הראשון, כתב לאפשטיין כי ההגנה אינה מושלמת.⁵⁵ ב-27 לאוגוסט 1931 נשלחו לצדדים הזמנות להופיע בבית המשפט של רקלינגהאוזן ב-22 בספטמבר לצורך הדיון המשפטי. למכתב צורף מסמך רשמי של החלטה בדבר פתיחת הליך משפטי. כתובעים צוינו שלושת חברי הנהלת קהילת רקלינגהאוזן, ובראשם הרופא ד"ר שנהולץ, וכן הדרשן הורביץ. בעקבות הזימון כתב לאפשטיין עורך הדין מנדל, שצוין כפרקליט ההגנה, כי לא

53. נויאהאוס לפלאוט, 18.10.31; אפשטיין לפלאוט, 19.10.31 (עם ניסוחים לשני מכתבים); אפשטיין להתאחדות הציונית, ברלין, 20.10.31.

54. פלאוט לאפשטיין, 20.10.31.

55. מנדל לאפשטיין, 23.7.31; אפשטיין למנדל, 24.7.31.

יוכל להשתתף במשפט, משום שחומר ההוכחות של ההגנה הוא כה לקוי, שאין הוא יכול לנהל את ההגנה עמו.⁵⁶

גם קליי עצמו חש כי חומר ההגנה שברשותו אינו מבוסס מספיק, אם כי כתחילה רק רמז לכך, ולא הביע את דעתו זו במפורש במגעי עם אפשטיין ופלאוט. בברלין הוא התבטא בצורה מפורשת יותר, וחששותיו בעניין תוצאות המשפט היו אחד המניעים של לנדאואר בהסכמתו להצעת הבוררות של ה-CV.⁵⁷ אולם משהתקרב מועד המשפט הוא כתב בצורה מפורשת לאפשטיין, כי לאחר שעבר שוב על כל החומר הגיע למסקנה, שכדי שהמשפט לא "קבל מהלך גרוע ביותר", הכרחי לזמן כעד את זיגפריד כהן מליפשוטאט. כמה מההערות המעליכות ביותר במכתב הגלוי מבוססות על עדותו. כדי שניתן יהיה לזמנו, יש לדחות את מועד המשפט. (הצורך לדחייה מוסבר במכתב שכתב באותו יום לפלאוט, ובו נאמר, כי מזכירות בית המשפט הודיעה, שמר כהן חולה ואינו יכול להעיד. הדחייה הכרחית כדי לתת לו זמן להתלים). וכדי שאפשטיין יבין היטב את חומרת המצב, חזר קליי והבהיר בסוף מכתבו, כי ללא כהן, פלאוט הוא "פשוט חסר הגנה" (einfach Schutzlos).⁵⁸ ההגנה, אם כן, חזרה כעצם למצב שבו היתה בראשית אוגוסט, וסיכוייה נראים עגומים למדי.

עם המשך ההתפתחויות נראה המצב עגום אף יותר. פלאוט אכן הצליח לבטל את מועד המשפט, בלא שייקבע מועד חדש, עד שתתברר התמונה בקשר לבריאותו של כהן, שסבל ממחלה כרונית.⁵⁹ אולם התברר, כי העדות שעתיד כהן למסור לא תואמת את הדברים שנמסרו בשמו במכתב הגלוי. הדברים במכתב הגלוי התבססו על דברים שאמר כהן לחברים באגודה השמרנית ברקלינגהאוזן הרבה לפני שפורסם המכתב הגלוי. בעת שמסר את דבריו נכחו במקום מספר אישים, ואחד מהם אף רשם פרוטוקול של הדברים. אולם לקראת המשפט שלח כהן מכתב לליברלים, ובו החליש מאוד את האשמותיו, ונראה היה כי אלו גם הדברים שימסור בעדותו. פלאוט ואפשטיין היו משוכנעים, כי "עבדו על כהן" "בצורה קשה", ו"תקופה ארוכה", עד שהסכים לשנות את דבריו.⁶⁰

מחלתו של כהן היתה כרונית, אולם היתה אפשרות לגבות את עדותו במקום מגוריו, ואותה כבר העלה קליי במכתביו לאפשטיין ופלאוט מ־16 באוקטובר. מדובר במה שכונה "גביית עדות קומיסרית", שבה שופט במקום מגוריו של העד – במקרה זה ליפשוטאט – ישביע את העד ויגבה ממנו עדות במקום. בעת הצורך ניתן היה לגבות עדות בדרך זו גם על מיטת חוליו של העד. החשש כי כהן יעיד אחרת ממה שאמר בזמנו לאורתודוקסים ברקלינגהאוזן הדאיג את

56. מנדל לאפשטיין, 29.8.31.

57. לנדאואר לאפשטיין, 24.9.31.

58. קליי לאפשטיין, 16.10.31: קליי לפלאוט מאותו תאריך. המכתב לפלאוט אינו מצוין את חומרת המצב המשפטי. אולם ייתכן מאוד, כי פלאוט וחבריו ידעו שמצבם קשה, ואולי זה הגורם שהביא לנכונותם לקבל את הצעת הבוררות של גויהאים.

59. קליי לאפשטיין, 17.10.31.

60. אפשטיין לפלאוט, 29.10.31.

פלאוט ואפשטיין, והם סברו כי במצב זה עדיף להימנע מגביית עדות קומיסרית. עדיף כי כהן יגיע לכית המשפט, שם יעמוד מול האנשים שהיו נוכחים בעת שמסר את סיפורו לאותודוקסים ברקלינגהאוזן. אולם הדבר נראה בלתי אפשרי, עקב מצב בריאותו של כהן. כדי שהעדות לא תאבד לגמרי, החליטה ההגנה לבסוף לבקש גביית עדות קומיסרית. בית המשפט החליט בהתאם. גביית העדות נקבעה, לאחר מספר דחיות, ל-30 בדצמבר, בבית המשפט בליפשטאט.⁶¹

הדבר היחיד שניתן היה לעשות במקרה שהעד אכן יציג גירסה שונה של דבריו, היה לשלוח נציג מטעם ההגנה שיחקור את כהן חקירה נגדית בעת גביית העדות, ויציג בפניו את הפרוטוקול משיחתו הקוזמת עם האורתודוקסים. לצורך זה החליט אפשטיין לגייס שוב את עורך הדין מנדל, וביקש מפלאוט לפנות אליו. מנדל לא רצה בכך, אולם לאחר פנייה ישירה של אפשטיין, הסכים לקבל את התפקיד.⁶²

ז

לאור המצב ניתן להבין מכתב של פלאוט מאמצע נובמבר, ובו ניסיון ראשון לצמצם את אחריותו ל"מכתב הגלוי". בפעם הראשונה בפרשה כולה כתב פלאוט לאפשטיין, כי הוא לא היה כותבו של המכתב הגלוי. חיבר אותו חבר אחר באגודה, אלפרד כ"ץ, שכתובתו צורפה למכתב. פלאוט כתב, כי כ"ץ הוא עד חשוב במשפט, ושאל את אפשטיין האם יוכל כ"ץ, אם יצהיר על עצמו כנאשם נוסף, להיות גם עד. כמו כן שאל פלאוט, מה עליו לענות אם ישאל אותו השופט אם הוא חיבר את המכתב הגלוי.⁶³

תשובתו של אפשטיין היתה קרה וכוטה. מאחר שפלאוט חתם על מכתב, הוא האחראי, ואין הוא יכול להתחמק מאחריותו. אשר לשאלה אפשרית של השופט, יכול פלאוט להימנע מלהשיב. הוא לא ייקרא כעד בנושא זה, הוסיף אפשטיין – וכוננתו, שההגנה לא תיתן לפלאוט לצמצם את אחריותו.⁶⁴

גם קליי, הסניגור, היה מודע למצב הקשה, וכאשר הועלתה יוזמה נוספת להביא את העניין לבוררות, המליץ בתוקף בפני פלאוט להיענות לה. יוזם הפרשה היה הפעם הרב עזרא מונק, ממנהיגי האורתודוקסים בכרליון, וקליי דאג לשלוח גם לאפשטיין העתק ממכתבו הממליץ להיענות להצעה. אפשטיין קיבל את העתק המכתב והגיב בצורה אופיינית: הוא כתב לפלאוט, והורה לו לשלוח לקליי תשובה שאפשטיין ניסח עבורו, החוזרת על העמדות הקודמות ביחס לבוררות. אלא שבינתיים חלה התפתחות אחרת: פלאוט, משקיבל את מכתבו של

61. החלטת בית המשפט ללא תאריך, כנראה 30 באוקטובר. הודעת בית המשפט בליפשטאט, ללא תאריך, מצורפת למכתב פלאוט לאפשטיין, 17.12.31.

62. פלאוט לאפשטיין, 31.10.31; מנדל לאפשטיין, 7.11.31; קהילת דזאיסבורג למנדל, 12.11.31; פלאוט לאפשטיין, 15.11.31; תיק 17: אפשטיין למנדל, 16.11.31.

63. תיק 17: פלאוט לאפשטיין, 19.11.31.

64. תיק 17: אפשטיין לפלאוט, 20.11.31.

קליי, כתב מיד לאפשטיין (לפני שקיבל את מכתבו של האחרון), וממש התחנן לפניו לקבל את ההצעה. הוא ציין בהקשר זה את "חילול השם", את המצב הלא נוח, את אי רצונו להיות מעורב בהליך משפטי – דבר שלא עשה מעולם – והדגיש במיוחד את הקשיים הרבים בהשגת הכספים הדרושים להליך המשפטי. משקיבל מכתב זה שינה אפשטיין כמעט את הטקטיקה שלו, וכתב ישירות לקליי תשובה המביעה ספקנות לגבי ניסיון התיווך. לפלאוט שלח העתק ממכתבו זה, וצירף מכתב קר המדגיש, כי על כל האנשים המעורבים בנושא לתרום לכיסוי ההוצאות, ועם רצון טוב יהיה הדבר אפשרי. המכתב נסתיים במשפט: "מיותר לבזבז על נושא זה מלים נוספות."⁶⁵

אם חשב אפשטיין שבכך סיים את הנושא, הוא טעה. בדצמבר 1931, ממש על סף תחילת ההליך המשפטי, התערבו בזה אחר זה שני גורמים רבי השפעה, ומה שידוע לנו על מעורבותם בנושא יוצר רושם ברור, כי הם בעצם הוזמנו לתווך על ידי הציונים ברקלינגהאוזן, תוך ניסיון להסתיר את יוזמתם מאפשטיין.

כ־15 בדצמבר הגיע הרב מונק בעצמו לרקלינגהאוזן, יחד עם הרב קהלר מבורקן. הוא פגש בפלאוט בערב, וכיום המחרת שהה בעיר ושוחח עם אישים אחרים בה. לאחר מכן פגש באפשטיין עצמו, כנראה בדואיסבורג. פלאוט כתב לאפשטיין, כי "הופתע" על ידי ביקורם של מונק וקהלר, אולם מאחר ש"פגש במקרה" את בייצ'ר, נודעו ארבעתם בביתו של פלאוט ודנו במשפט.⁶⁶ ספק רב אם אפשטיין אכן האמין לדבריו אלה של פלאוט, כי שני הרבנים יגיעו לביתו של פלאוט ללא תיאום מוקדם עמו.

כד בכד עם ביקורו של מונק פנה יושב ראש הארגון הארצי של המורים היהודיים בגרמניה, מנדל שטיינהארט ממגדבורג, וביקש גם הוא לתווך בנושא. במכתב שכתב מאוחר יותר לאפשטיין, ציין שטיינהארט, כי הפנייה אליו נעשתה מצד אדם ברקלינגהאוזן, המקורב לאפשטיין – משמע, אחד הציונים במקום. לאחר ששטיינהארט כתב בעניין לפלאוט, כתב פלאוט לאפשטיין, וביקש ממנו לנסח לו מכתב תשובה. אפשטיין, שבשלב זה איכד כנראה את האמון בפלאוט, החליט לכתוב ישירות לשטיינהארט, כשהוא מציין במכתבו, כי על שטיינהארט להתייחס למכתב כאילו נכתב בידי פלאוט עצמו. את שמו של אפשטיין, הוסיף, אסור לו למסור בכל מקרה.⁶⁷

שתי היוזמות נסתיימו בלא כלום, וזאת עקב התנגדותו של אפשטיין, שהציגה בשמו של פלאוט (במכתבו לשטיינהארט), או לפחות בשם האינטרסים שלו (בפגישתו עם מונק). הטיעון המכריע שהעלה אפשטיין בשלב זה נגע לתלותם

65. תיק 17: קליי לפלאוט, 24.11.31; קליי לאפשטיין, 25.11.31; אפשטיין לפלאוט, 26.11.31; פלאוט לאפשטיין, 26.11.31; אפשטיין לקליי, 27.11.31; אפשטיין לפלאוט, 27.11.31.

66. תיק 17: פלאוט לאפשטיין, 17.12.31.

67. תיק 17: קהילת ר' לשטיינהארט, 15.12.31 (בתשובה למכתב שלו מ־14 בדצמבר); שטיינהארט לפלאוט, 18.12.31; פלאוט לאפשטיין, 20.12.31; אפשטיין לשטיינהארט, 21.12.31; שטיינהארט לאפשטיין, 24.12.31.

של ההורים והנהלת הקהילה נגד פלאוט כמורה בבית הספר היהודי – תלונה שהבירורים הנוגעים לה התקיימו בדיוק בתקופה זו. יכולתו של פלאוט להתגונן נגד התלונה תלויה בבירור משפטי, שיוכיח כי התלונה נבעה ממאבק הקהילה והורביץ נגדו. ניצחון של פלאוט במשפט יביא לערעור אמינות המתלוננים ודחיית התלונה. אם יסכים פלאוט להימנע מבירור משפטי של העניין, יישאר חסר הגנה נגד התלונה.⁶⁸

לאחר שכל ניסיונות התיווך נכשלו, נותר להתחיל בהליך המשפטי. ב־30 בדצמבר נסע עורך הדין מנדל לליפשטאט, כדי להיות נוכח בגביית העדות מזיגפריד כהן. אולם כהן לא הופיע בבית המשפט למסור את עדותו. למנדל נודע כי באותו יום נכח הדרשן הורביץ בליפשטאט, והציונים היו משוכנעים כי הוא שעמד מאחרי היעלמותו של כהן. הורביץ, לגירסתם, לא ציפה כי פרקליט מטעם ההגנה יגיע לגביית העדות, ויחקור את כהן חקירה נגדית. משראה כי מנדל הגיע למקום, הורה לכהן להיעלם.⁶⁹ מנדל עצמו המליץ לנסות ולברר פרטים נוספים על מעשיו של הורביץ בעת שהי בליפשטאט, אפילו באמצעות בלש. בלא עדות כהן, חזר מנדל על העובדה הידועה לכל, מערך ההוכחות של פלאוט הוא חלש מאוד.⁷⁰

מנדל ידע שהזמן העומד לרשות ההגנה לאיסוף חומר נוסף הוא מועט מאוד, והצעתו מעידה על המצב הנואש של ההגנה. בכל מקרה, ההצעה לא הוגשמה, וכינתיים גם הוחלף מנדל. בקרב הציונים ברקלינגהאוזן שררה מזה זמן אי שביעות רצון מתפקודו, לאחר שדחה מספר פעמים את גביית העדות, וכנראה גם מגובה הסכומים שדרש. על פי בקשתם, איתר עבורם אפשטיין עורך דין ציוני בעיר זסט (Soest), שהיה מוכן לנסוע לליפשטאט תמורת דמי הנסיעה בלבד. הוא נועד להיות נוכח בגביית העדות הבאה, שנקבעה ל־29 בינואר 1932.⁷¹ קשה להימנע מן הרושם, כי לפחות חלק מהציונים ברקלינגהאוזן, ואולי אף פלאוט עצמו, חדלו להאמין בסיכוייהם להשיג מכהן עדות חיובית עבורם, ורצו רק לסיים שלב זה במהירות רבה ככל האפשר ובמינימום של הוצאות. לא ברור אם מיהרו קיווה לזכות במשפט.

ח

ב־25 בינואר התקשר בייצ'ר לאפשטיין בטלפון, והודיע לו כי בבדיקה של חשבונות הקהילה התגלה, כי הורביץ מעל בכספי הקהילה בסכום של כ־4,000 מרק: הורביץ הושעה מיד ממישרתו, והתביעה בוטלה.

לאמיתו של דבר, לא בוטלה התביעה מיד, ועל הציונים עברו עוד מספר ימים

68. תיק 17: אפשטיין לשטיינהארט, 21.12.31, ושם הוא מצייין, כי טיעון זה הציג גם בפני הרכ מונק.

69. תיק 17: מנדל לפלאוט, 31.12.31: פלאוט לאפשטיין, 3.1.1932.

70. שם, שם (שני מכתבים).

71. אפשטיין לפלאוט, 21.12.31: פלאוט לאפשטיין, 17.1.32: בייצ'ר לאפשטיין, 3.2.32.

בציפייה לביטולה. רק כבוקר של 29 בינואר, ביום בו נועדה להתקיים גביית העדות מכהן, בוטלה באופן רשמי התביעה נגד פלאוט. בכך נסתיימה הפרשה מבחינה משפטית.

ט

אפשר לנחש כיצד הגיבו פלאוט וחבריו לנוכח התפתחות זו. אולם דווקא אפשטיין נתקף בזעם רב, שכן רק עתה נודע לו, כי במהלך המאורעות פרשו 25 חברים ציונים, ובהם מנהיגם בייצ'ר, מקהילת רקלינגהאוזן, כמחאה על התנהגותה. אצל אפשטיין נועדה כל הפרשה אך ורק להביא לנפילת ההנהגה הליברלית של הקהילה. אומנם ניתן היה להביא כעת להתפטרותה של ההנהלה (ואפשטיין הורה לבייצ'ר למסור ליור'ר ההנהלה הליברלי, כי בסמכות השלטונות לפטר את הנהלת קהילה, ואם זו לא תתפטר מרצונה, יפנו הציונים לשלטונות), אולם ההנהלה יכלה להחליט באופן חוקי, כי כל הפורש מן הקהילה, ומעוניין לחזור אליה, יחויב ב"תקופת צינון" לפני שיקבל בחזרה את זכות ההצבעה. כך תוכל ההנהלה הליברלית להתפטר, אך לזכות בניצחון בבחירות החוזרות. אפשטיין לא חסך במלים לביטוי זעמו במכתבים לבייצ'ר עצמו ולהנהגה הציונית בברלין.⁷²

למזלם של הציונים לא נקטה ההנהלה הליברלית עמדה כה נחושה, לאחר כישלונה המביך. ההנהלה והנציגות התפטרו, ולפני התפטרותם קיבלו החלטה, כי כל הפורש מהקהילה ייאלץ להמתין שנה בטרם יקבל מחדש את זכות ההצבעה. אולם הם הסכימו, כי כל הפורשים שיחזרו לקהילה עד ה'1 במאי יקבלו מיד את זכות ההצבעה.

בכך נפתח הפתח לחילופי שלטון בקהילה. לאחר ההתפטרות נבחרו שניים מחברי ההנהלה הקודמת כהנהלה זמנית. היו"ר שנהולץ, שהיה פעיל במיוחד במאבק נגד פלאוט, לא חזר להנהלה. חברי ההנהלה הזמנית גיהלו מגעים עם יריביהם, כשמטרתם לצמצם ככל הניתן את הנוק לליברלים. הוסכם על הקמת הנהלה בת 4 חברים: 2 ליברלים, נציג של האורתודוקסים ונציג של יהודי המזרח. הוכרו על בחירות לנציגות בחודש יוני, שלהן הוגשה רשימה אחת מוסכמת ובה 4 ליברלים, 3 אורתודוקסים ו'2 יהודי המזרח. בבחירות עצמן נכונה לליברלים הפתעה: קבוצה גדולה של בוחרים מחקו מרשימת המועמדים שם של אחד המועמדים הליברליים – אדם שעורר במיוחד את זעמם בעת השלטון הליברלי בקהילה – ותחתיו רשמו שם של אדם אחר, שהשתייך לאורתודוקסים. מאחר שבבחירות אלה, שתוצאתן היתה (לכאורה) ידועה מראש, השתתפו רק מעט מחברי הקהילה, הצליח התרגיל. לנציגות נבחרו רק 3 ליברלים, והשליטה עברה באופן מוחלט לידי יריביהם.⁷³

72. אפשטיין לבייצ'ר, 26.1.32: אפשטיין להתאחדות ציוני גרמניה, 26.1.32.

73. ראה ההתכתבות בין בייצ'ר לאפשטיין באפריל ומאי 1932. על הבחירות ראה מכתב בייצ'ר לאפשטיין מ'9.6.32.

סיום

אין ספק כי הפרשה בה עסקנו היתה חריגה בהיסטוריה של יהודי גרמניה, הן בשל מידת הקיצוניות אליה הגיע המאבק – עד כדי נכונות לחשוף את כל הפרטים המכוערים בפומבי, בתקופה בה הגיעה האנטישמיות לשיאים חדשים – והן בשל הסיום החד-משמעי שלה. נדיר מאוד למצוא בהיסטוריה היהודית סיפור שהסתיים באופן כה ברור ב־"happy end", בחשיפה ובהוקעה של "הרעים". ההצלחה נבעה בעיקר מעמדתו הקשוחה של אפשטיין, שהתעקש עד הסוף להימנע מבוררות, גם בעת שקלוי ופלאוט היו מעוניינים בה.

השאלה היא, האם מצב העניינים שהתגלה בקהילה היה גם הוא חריג. אפשטיין הדגיש, בייחוד במכתביו להנהגה הציונית בברלין, כי הפרשה ברקלינגהאוזן אינה מקרה בודד, אלא דוגמא למה שנעשה בקהילות הקטנות והבינוניות, "כיצד מורעלים שם החיים היהודיים, כיצד זמם של הציונים והאוסטיון מותר (sind Vogelfrei)". "על מצב יחסים זה", כתב ללנדאואר, "אני מאמין כי אין לך שום מושג ממש".⁷⁴ התבטאות זאת, שבאה בתגובה לרצונו של לנדאואר להיענות ליחזמת ה־CV לבוררות, ממחישה היטב את ההבדלים בין המנהיגות הציונית הארצית ובין המנהיגים והפעילים המקומיים בפרובינציות. אישים אלה לא הירבו לעסוק בסוגיות אידיאולוגיות ותיאורטיות, אלא נאלצו להתמודד באופן שוטף בקשיים שעמדו בפניהם בפעילותם, בתוקף היותם "מיעוט בתוך מיעוט".

אפשטיין התגלה בפרשה זו כדמות של מנהיג נחוש בעמדתו, שלא נתן לשום דבר להסיתו ממטרתו, שהיתה כיבוש השלטון בקהילה. שיקולים אחרים נראו לו חשובים פחות, בין אם היה זה גורלו של פלאוט, שסיכוייו להצליח במשפט פומבי נראו מועטים ביותר, ובין אם היו אלה חששותיהם של מנהיגים יהודיים, ציונים ולא ציונים, ממתן תחמושת בידי האנטישמים. על עמדתו של אפשטיין כלפי חששות אלה מעידה פסקה באחד ממכתביו: "שתיהו יסודי של האטמוספירה ברקלינגהאוזן נראה לי חשוב יותר משמתתו של צד שלישי על כך שגם בקרב היהודים לא הכל הוא כפי שצריך להיות."⁷⁵ אפשטיין, כמנהיג אזורי, היה מוכן להמר על כל הקופה, בניגוד לעמדת מנהיגים ציוניים ברמה הארצית, כגון קלוי ולנדאואר. הוא היה רגיל בהתמודדויות ומאבקים חריפים, שכן אלה נוהלו במקומות רבים באיזור שלו,⁷⁶ ולעוינותו הרבה כלפי ה"אסימילנטיס", המופיעה תכופות במכתביו – עוינות שנבעה מהמאבקים הרבים שניהל כמנהיג ציוני – היתה השפעה מכרעת על תגובותיו ושיקוליו. הוא הגן בנחישות על מעמדו, לא נסוג מול הלחצים הכבדים שהופעלו למען פשרה, ולא איפשר לפלאוט וחבריו לסגת. וההימור עלה יפה: בסופו של דבר אכן ניצח פלאוט, הורביץ פוטר,

74. אפשטיין ללנדאואר, 25.9.31. ראה גם הציטוט שליד הערה 46.

75. אפשטיין למונק, 5.1.32.

76. על כך מעידים תיקום רבים אחרים בארכיון שלו שבארכיון הציוני המרכזי, חטיבה

הנהלת הקהילה הוחלפה, וכל זאת כלא חשיפה פומבית של הפרשה. העיתונות היהודית, וכל האישים המעורבים, מילאו פיהם מים, וכל הסיפור נותר קבור בתיקי ארכיונו של אפשטיין.

כדי להשלים את התמונה, יש לתאר את גורלם של המעורבים העיקריים בפרשה.

הורביץ פוטר ממישרתו ועזב את רקלינגהאוזן. בחודשים שלאחר מכן התגורר בקלן. בדקה מקיפה של ספרי הקהילה הראתה, כי במשך שנים הוא מעל בכספים, נמנע מתשלום מסי הקהילה, וזיף את רישומי הקהילה כדי להסוות את מעשיו. סכומי הכספים שהיה חייב לקהילה הוערכו ב־9,500 מרק בקירוב, וראשי הקהילה הקימו ועדה שתדון עמו על הדרכים בהם יחזיר את הכסף.⁷⁷ מכאן ואילך אין מידע על קורותיו. שמו אינו מופיע ברשימות יהודי מערב גרמניה שנספו בשואה. סביר להניח, כי בעקבות הפרשה היגר מגרמניה (כזכור, לפי המידע שהיה לפלאוט, כבר נמלט הורביץ פעם אחת ללונדון, לאחר שנתפס במרמה בעסקיו) – אולי לארצות-הברית, בה היה כר פעולה נרחב לדרשנים ליברליים מגרמניה.

שונה היה גורלם של הפעילים הציונים ברקלינגהאוזן. הם נותרו בעיר, ונספו בשואה. בין שמות הנספים במחנות מצויים מכס כ"ץ וויגפריד פלאוט עם נשותיהם, והרמן בייצ'ר. פלאוט כיהן כמורה ברקלינגהאוזן עד שיצא לגימלאות, עבר ב־1937 לברלין, ומשם גורש עם אשתו. פעיל ציוני אחר, וילי כ"ץ, מונה ב־1936 ליו"ר קהילת רקלינגהאוזן. גם הוא גורש עם אשתו, אך הם הצליחו לשרוד וחיו בראשית שנות ה־60 בברלין.

בין הנספים היה גם הרמן יקל, שגורש מגרמניה לפני המשפט. לא ברור לנו באילו נסיבות חזר לרקלינגהאוזן, אולם ניתן להניח כי הנהגת הקהילה החדשה לא שכחה אותו, ופעלה במרץ – ובהצלחה – למען החזרתו לגרמניה. במהלך 1932 אכן חזר יקל למקום, ומשם גורש עם אשתו ב־1942. אלפרד כ"ץ, מחברו של "המכתב הגלוי", הצליח להגר מגרמניה ב־1933.⁷⁸

הרופא מכס שנהולץ, היושב-ראש הליברלי של הקהילה, שהיה פעיל מאוד במאבק נגד פלאוט והציונים, והתפטר מתפקידו בעקבות הפרשה, היגר ב־1937 מרקלינגהאוזן לישראל. הוא התגורר בכפר-שמריהו, שם נפטר ב־1967. נכדיו התגייסו לצה"ל, ואחד מהם שירת כקצין במבצע סיני.

77. תיק 17: בייצ'ר לאפשטיין, 5.7.32.

78. רוב המידע לקוח מ־Werner Schneider, "Jüdische Einwohner Recklinghausens 1816–1945", in Werner Burghard (ed.), *750 Jahre Recklinghausen 1236–1986*, Recklinghausen 1986, pp. 225–251.